

АЗАМАТТЫҚ ЖӘНЕ АЗАМАТТЫҚ-ПРОЦЕСТІК ҚҰҚЫҚ ГРАЖДАНСКОЕ И ГРАЖДАНСКО-ПРОЦЕССУАЛЬНОЕ ПРАВО CIVIL AND CIVIL PROCEDURE LAW

https://doi.org/10.52425/25187252_2026_41_19
ӘОЖ 347.441

Э.Б. Аблаева^{1*}, С.Б. Саутбаева²

¹С.Д. Асфендияров атындағы Қазақ ұлттық медицина университеті, Алматы қ., Қазақстан Республикасы

²Қ. Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік университеті, Ақтөбе қ., Қазақстан Республикасы

СУРРОГАТ АНА БОЛУ ШАРТЫНЫҢ ЕЛЕУЛІ ТАЛАПТАРЫ: САЛЫСТЫРМАЛЫ-ҚҰҚЫҚТЫҚ ТАЛДАУ

Аннотация. Мақалада суррогат ана болу туралы шарттың елеулі талаптары зерттеледі. Қазақстан Республикасының аумағында жасалған және нотариаттық тәртіппен куәландырылған суррогат ана болу туралы шарттарды зерделеу барысында, біріншіден, олардың мазмұны азаматтық-құқықтық шарттардың құқықтық табиғаты мен мәніне сәйкес келмейтіні, екіншіден, шарттың негізгі нысанын көрсетілмегені немесе дұрыс айқындалмағаны, үшіншіден, тараптар келіскен және бекіткен, шарттың елеулі талаптары болып табылатын талаптардың көзделмегені анықталды.

Қазақстанның репродуктивтік медицина, неке-отбасы және азаматтық-құқықтық қатынастар саласындағы заңнамасына жүргізілген шолу осы уақытқа дейін суррогат ана болу туралы үлгілік шарттың әзірленбегенін және қабылданбағанын көрсетті. Суррогат ана болу туралы шарттың біріздендірілген нысанының болмауы және мұндай шарттарға мемлекет тарапынан тиісті бақылаудың жүргізілмеуі шарттық тәжірибеге кері әсер еткені анықталды. Өз кезегінде, қалыптасқан шарттық тәжірибеде суррогат ана болу туралы шарттың құқықтық табиғаты мен мәніне толық сәйкес келмейтін өзіндік әдет-ғұрыптар мен қағидалар орныққан.

Авторлар суррогат ана болудың сипаты мен ерекшеліктерін, оны қолданудың тәртібі мен шарттарын, заңнаманың мәні мен қалыптасқан шарттық тәжірибені, сондай-ақ шет мемлекеттердің тәжірибесін ескере отырып, суррогат ана болу туралы шарттарда көзделуге тиіс елеулі талаптарды ұсынады.

Түйінді сөздер: суррогат ана болу туралы шарт; шарттың елеулі талаптары; тараптардың құқықтары; тараптардың міндеттемелері; суррогат ана; биологиялық ата-аналар; эмбрион трансфері; қосалқы репродуктивтік медицина; медициналық құқық.

Э.Б. Аблаева¹, С.Б. Саутбаева²

¹Казахский национальный медицинский университет имени С.Д. Асфендиярова, г. Алматы, Республика Казахстан

²Актюбинский региональный университет имени К. Жубанова, г. Актобе, Республика Казахстан

СУЩЕСТВЕННЫЕ УСЛОВИЯ ДОГОВОРА СУРРОГАТНОГО МАТЕРИНСТВА: СРАВНИТЕЛЬНО-ПРАВОВОЙ АНАЛИЗ

Аннотация. Исследуются существенные условия договоров суррогатного материнства. В ходе изучения нотариальных договоров суррогатного материнства, заключенных на территории Республики Казахстан, выявлено, что, во-первых, их содержание не соответствует правовой природе и смыслу договоров гражданско-правового характера, во-вторых, в них не указаны или неправильно определены основной предмет, в-третьих, они не предусматривают согласованные и утвержденные сторонами требования, являющиеся существенными условиями. Обзор казахстанского законодательства в сфере репродуктивной медицины, брачно-семейных и гражданско-правовых отношений показал, что, по сей день, не разработан и не принят типового договор суррогатного материнства. Установлено, что отсутствие унифицированной формы договора суррогатного материнства и контроля со стороны государства негативно отразилось на договорной практике, которая, в свою очередь, сформировала свои обычаи и правила, не соответствующие в полной мере его правовой природе и смыслу. С учетом характера и особенностей суррогатного материнства, порядка и условий его применения, смысла законодательства и сложившейся договорной практики, а также опыта зарубежных стран авторы предлагают существенные условия, которые необходимо предусматривать в договорах суррогатного материнства.

Ключевые слова: договор суррогатного материнства; существенные условия договора; права сторон;

обязательства сторон; суррогатная мать; биологические родители; трансфер эмбриона; вспомогательная репродуктивная медицина; медицинское право.

E.B. Ablaeva¹, S.B. Sautbayeva²

¹*S.D. Asfendiyarov Kazakh National Medical University, Almaty, the Republic of Kazakhstan*

²*K. Zhubanov Aktobe Regional University, Aktobe, the Republic of Kazakhstan*

ESSENTIAL TERMS OF THE SURROGACY AGREEMENT: COMPARATIVE LEGAL ANALYSIS

Abstract. The essential terms of surrogacy contracts are investigated. During the study of notarial surrogacy contracts concluded in the territory of the Republic of Kazakhstan, it was revealed that, firstly, their content does not correspond to the legal nature and meaning of civil law contracts, secondly, they do not specify or incorrectly define the main subject, thirdly, they do not provide for agreed and approved the parties have requirements that are essential conditions. A review of Kazakhstan's legislation in the field of reproductive medicine, marriage, family and civil law relations has shown that, to this day, a standard surrogacy contract has not been developed and adopted. It has been established that the lack of a unified form of surrogacy agreement and state control over such agreements has negatively affected contractual practice, which, in turn, has formed its own customs and conditions that do not fully correspond to its legal nature and meaning. Taking into account the nature and characteristics of surrogacy, the procedure and conditions for its application, the meaning of legislation and established contractual practice, as well as the experience of foreign countries, the authors propose essential conditions that must be provided for in surrogacy contracts.

Keywords: surrogacy agreement; essential terms of the agreement; rights of the parties; obligations of the parties; surrogate mother; biological parents; embryo transfer; assisted reproductive medicine; medical law.

Kіpіcne. Құрсақ аналық адам денесінен тыс жасанды түрде ұрықтандырылған эмбрионды басқа әйелдің жатыр қуысына тасымалдап, оның құрсағында көтеруге – қосалқы репродуктивтік әдістердің бірі. Бұл әдіс ретінде бүкіл әлемде үлкен сұранысқа ие. Мұның себебі-әйелдердің бедеулігі, оның ішінде абсолютті бедеулік, туылғаннан бастап немесе хирургиялық операциялар салдарынан жатыр болмаған кезде, жатыр қуысының немесе жатыр мойнының ақаулары, әдеттегі түсік тастау, сондай-ақ онкологиялық, соматикалық, психологиялық аурулар, ағзалардың донордан әйелге тасымалдау. Құрсақ аналық халық арасында үлкен сұранысқа ие болғанына қарамастан, осы күнге дейін ҚР-ның заңнамасында құрсақ аналар мен биологиялық ата-аналар арасындағы құқықтық қатынастар жеткілікті көлемде және егжей-тегжейлі тәртіппен реттелмеген. Олардың құқықтары мен міндеттері құрсақ аналық мәмілесімен реттеледі. Құрсақ аналық мәмілесі – нотариатта куәландырылған жазбаша мәміле. Оған сәйкес адам эмбриондары жасанды жолмен ұрықтанып, өсірілгеннен кейін генетикалық жағынан бөтен әйелдің жатырына ауыстырылып, ол жүктілік кезіндегі күтім, медициналық қызмет көрсету және ақшалай сыйақы алу үшін жүктілікті толық мерзімге дейін көтеруге, баланы босанып, генетикалық ата-аналарға тапсыруға келіседі.

Өкінішке орай, ҚР-ның аумағында соңғы 5 жылда жасалған нотариатта куәландырылған құрсақ аналық мәмілелерінің мазмұнын зерделеу барысында олардың бала көтеру мен босану туралы екіжақты келісімінің елеулі ережелерін қамтымайтыны немесе оларды дұрыс анықтамауы айқындалды. Мәселен, құрсақ аналық мәмілелердің мазмұнына қарағанда көпшілігі еңбек шарттарына ұқсас болып келеді, көбісінде мәні көрсетілмеген немесе дұрыс белгіленбеген, бірде біреуінде құрсақ аналардың өмірі мен денсаулығын жүктілік пен босану барысында және босанғаннан кейінгі уақытта әлеуметтік сақтандыру көзделмеген, басым бөлігінде тараптарының бірі – генетикалық ата-аналар құрсақ аналарға қарағанда тәуелді және осал жағдайда болады, сондай-ақ құрсақ аналардың қосалқы репродуктивті әдістер мен технологияларды қолдану арқылы пайда болған жүктілікке жауапты екендігі айтылмайды.

Осы мәселелерді шешу құрсақ аналық мәмілелердің мазмұнын зерттеуді талап етеді.

Шетелдердің репродуктивті медицина саласындағы заңнамасы мен құрсақ аналықтың шарттық тәжірибесін салыстырмалы-құқықтық талдау кешенді зерттеу жүргізу үшін маңызды. Өз кезегінде, бұл құқықтық реттеудің әртүрлі ұлттық үлгілерінің ерекшеліктерін айқындауға, олардың ортақ және айрықша белгілерін анықтауға, сондай-ақ қазақстандық заңнаманы дамытудың және оның құқық қолдану тәжірибесін жетілдірудің ықтимал бағыттарына қатысты ғылыми негізделген тұжырымдарды қалыптастыруға мүмкіндік береді.

Зерттеудің мақсаты – құрсақ аналық мәмілелерінің мазмұнын және тараптардың құқықтары мен міндеттерін құқықтық реттеу ерекшеліктерін анықтау, сондай-ақ шетелдік тәжірибені салыстырмалы-құқықтық талдау негізінде осы қатынастарды құқықтық реттеуді жетілдіру бағыттарын ұсыну.

Зерттеу мақсатына қол жеткізу үшін мынадай міндеттер қойылды:

- құрсақ аналық мәмілелерінің негізгі ережелерінің құқықтық реттелу ерекшеліктерін зерделеу;

- құрсақ аналар мен генетикалық ата-аналардың құқықтары мен міндеттерін талдау;
- шетелдік заңнама мен шарттық тәжірибені салыстырмалы-құқықтық зерттеу;
- анықталған мәселелердің негізінде ұсыныстар әзірлеу.

Зерттеудің ғылыми жаңалығы құрсақ аналық мәмілелерінің мазмұнын қазақстандық және шетелдік шарттық тәжірибемен салыстыра отырып кешенді талдаудан, олардың құқықтық реттелуіндегі мәселелерді анықтаудан және құрсақ аналар мен генетикалық ата-аналардың құқықтары мен міндеттерінің теңгерімді арақатынасын қамтамасыз етуге бағытталған ұсыныстарды негіздеуден тұрады.

Редакцияның мақала көлеміне қойылатын талаптарын ескере отырып, жұмыста заңнама мен құқық қолдану тәсілдерін талдау зерттеу тақырыбына тікелей қатысты және қарастырылып отырған құқықтық реттеу үлгілерінің ерекшеліктерін анықтау үшін маңызды ережелермен шектеледі.

Материалдар мен әдістер. Зерттеу барысында қосалқы репродуктивті медицина, денсаулық сақтау, неке-отбасы және азаматтық-құқықтық қатынастар саласындағы қазақстандық және шетелдік заңнама қолданылды. Атап айтқанда, Англия, Армения, Беларусь, Грузия, Израиль, Индия, Ресей, Канада, Қырғызстан, Украина елдерінің және Калифорния штатының нормативтік құқықтық актілері қарастырылды. Құқықтық реттеудің шетелдік модельдерін таңдау аталған елдердің аумағында құрсақ аналықты қолдануға заңды түрде рұқсат етілгендігіне байланысты. Салыстырмалы-құқықтық талдау құрсақ аналықты мемлекет тарапынан тану және оны құқықтық реттеу, құрсақ аналыққа қатысатын адамдарға қойылатын талаптар, құрсақ аналық мәміленің нысаны мен мазмұны, оның құқықтық салдары, құрсақ анадан туылған балаға ата-ана құқықтарын белгілеу тәртібі сияқты өлшемшарттар негізінде жүргізілді. Сондай-ақ Қазақстанда қалыптасқан құрсақ аналық мәмілелердің шарттық тәжірибесіне шолу жасалды. Құрсақ аналық мәмілелер көпшілікке жабық, олардың мазмұны тек зерттеу мақсаттары үшін талданады және бұл жұмыста құрсақ аналық мәміленің тараптары болып табылатын құрсақ аналар мен биологиялық ата-аналардың тегі, аты, жөні, туған жылы, жеке сәйкестендіру нөмірі, мекен-жайы туралы сияқты мәліметтер жарияланбайды. Толыққанды, терең және жан-жақты зерттеу жүргізу үшін талдау, синтез, дедукция әдістері қолданылды. Салыстырмалы-құқықтық әдіс құрсақ аналық саласындағы қазақстандық заңнама мен қалыптасқан тәжірибесінің оң немесе теріс тұстарын айқындауда, сонымен қатар олардың шетелдік үлгілерімен ұқсастығын немесе айырмашылығын байқауда қолданылды. Аталған әдістерді қолданудың арқасында зерттеу алдына қойылған мақсаттарға қол жеткізілді және міндеттер шешілді. Зерттеудің теориялық негізін отандық және шетелдік зерттеушілердің ғылыми еңбектері құрады.

Зерттеу кезеңі 2021-2025 жылдарды қамтыды. Эмпирикалық материал ретінде осы кезеңде

ҚР-ның аумағында жасалған нотариатта куәландырылған құрсақ аналық мәмілелері алынды. Мәмілелерді іріктеу олардың зерттеу тақырыбына сәйкестігіне және құрсақ аналар мен биологиялық ата-аналардың құқықтары мен міндеттерін реттейтін шарттық ережелердің болуына негізделді. Мәмілелерді бағалау кезінде олардың нысаны мен мазмұнының заңнама талаптарына сәйкестігі, тараптардың құқықтары мен міндеттерінің айқындалуы, жауапкершілікті реттеу, жүктілік пен босану кезеңіндегі құрсақ анасының құқықтары мен мүдделерін қорғау, сондай-ақ тараптар мүдделерінің теңгерімінің қамтамасыз етілуі ескерілді.

Сонымен қатар, түркітілдес елдерде «суррогат ана» терминінің сөзбе-сөз аударылмайтынын атап өткен жөн. Мысалы, әзербайжандар «əvəzedici ana», қырғыздар «карын эне», түріктер «taşıyıcı anne», қазақтар «құрсақ ана» терминдерін қолданады. Осыған байланысты жұмыста «құрсақ ана» және «құрсақ аналық» терминдері қолданылады. Ал, Редакцияның талап етуі бойынша ғылыми мақаланың қазақ тіліндегі атауында «суррогат ана болу шарты» сөз тіркесі қолданылды.

Нәтижелер, талқылау. ҚР Конституциясының 32-бабына 1-тармағына сәйкес, Қазақстан Республикасы азаматтарының өз денсаулығын сақтауға құқығы бар¹. Адамның денсаулығы дегенде біз тек қана физиологиялық денсаулықты қарастырмай, сонымен қатар психикалық және репродуктивті денсаулықты да қамтуымыз тиіс. Аталған конституциялық ережені жүзеге асыру мақсатында қабылданған «Халық денсаулығы және денсаулық сақтау туралы» Қазақстан Республикасының Кодексі азаматтар мен отбасылардың репродуктивтік құқықтарын, жүкті әйелдер мен аналардың құқықтарын, сондай-ақ Қазақстанда рұқсат етілген қосалқы репродуктивтік әдістер мен технологияларды қолдану арқылы бедеулікті емдеу немесе еңсеру мүмкіндігін бекітті².

Құрсақ аналық мәмілелердің осы күнге дейін негізгі құқықтық табиғаты анықталмағандығына қарамастан, оларды көбіне азаматтық-құқықтық сипаттағы мәмілелерге жатқызады. Ол дегеніміз құрсақ аналық мәмілелердің нысаны, мәні, мазмұны, елеулі ережелері заңмен бекітілген азаматтық-құқықтық сипаттағы мәмілелерге сай болуы керек. Дегенмен, ҚР Азаматтық кодексінде құрсақ аналық мәмілелеріне қойылатын негізгі талаптар көзделмеген.

«Неке (ерлі-зайыптылық) және отбасы туралы» Қазақстан Республикасы кодексінің 55-бабына сәйкес, құрсақ аналық мәмілесінің мазмұны мыналарды қамтуы тиіс:

- «1) балаға тапсырыс берушілердің және құрсақ ананың деректерін;
- 2) құрсақ ананың күтіміне арналған материалдық шығыстарды төлеу тәртібін және шарттарын;
- 3) тараптардың мәміле талаптары орындалмаған кездегі құқықтарын, міндеттерін және жауапкершілігін;
- 4) өтемақының мөлшерін және оны төлеу тәртібін;
- 5) өзге де, оның ішінде төтенше оқиға жағдайларын»³.

Алайда, құрсақ аналық мәмілесінде бұл ережелерді ғана көздеу жеткіліксіз. Кіріспе бөлімінде айтылғандай, көптеген мәселелер біздің мемлекетіміздің тарапынан шешілмеген күйінде қалып отыр. Мәселен, Израиль, Индия және Канада елдерінде құрсақ аналық және т. б. қосалқы репродуктивті әдістер мен технологиялар мемлекеттің қатаң бақылауында. Атап айтсақ, бұл елдерде Денсаулық сақтау министрлігі жанында құрылған арнайы комиссиялар құрсақ аналықты қолдану тәртібі мен шарттарын қадағалайды. Сондықтан құрсақ аналыққа рұқсат

¹ Қазақстан Республикасының Конституциясы: Конституция 2026 ж. 15 наурызда республикалық референдумда қабылданды [Электрондық ресурс]. – Айналыс режимі: <https://old.adilet.zan.kz/rus/docs/K2600000000>.

² Халық денсаулығы және денсаулық сақтау жүйесі туралы: Қазақстан Республикасының 2020 ж. 7 шілдедегі № 360-VI ҚРЗ Кодексі [Электрондық ресурс]. – Айналыс режимі: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K2000000360>.

³ Неке (ерлі-зайыптылық) және отбасы туралы: Қазақстан Республикасының 2011 ж. 26 желтоқсандағы № 518-IV Кодексі [Электрондық ресурс]. – Айналыс режимі: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1100000518>.

етілген Англия, Армения, Беларусь, Грузия, Израиль, Индия, Ресей, Канада, Қырғызстан, Украина елдерінің және Калифорния штатының репродуктивті медицина саласындағы заңнамасы мен құрсақ аналықтың шарттық тәжірибесіне шолу жасауды жөн санаймыз.

Құрсақ аналық келісімдер туралы заңның қолданылуын түсіндіретін Израиль Денсаулық сақтау министрлігінің 2021 жылғы 27 желтоқсандағы № 7/2021 циркулярына сәйкес, баланы көтеру мен босану келісінде келесі ережелер қамтылуы тиіс. Құрсақ ананың жүктілік пен босану барысында өмірі мен денсаулығын сақтау жөніндегі сақтандыру полисі, оның жатыр қуысына жалпы 6-дан аспайтын эмбрионды тасымалдау және баланың Израиль мемлекетінің аумағында босануы туралы ереже, әлеуметтік қызметкер жайлы мәліметтер жүктілік пен босануға байланысты құрсақ ананың шығындарын өтеуге арналған ақшалай қаражат түсетін арнайы банктік шот, соның ішінде ол табысынан немесе жұмысынан айрылған, уақытша еңбекке қабілеттілігін жоғалту, жарақат алу жағдайларында⁴. Айта кетсек, құрсақ аналық келісімдер (келісімді бекіту және жаңа туған нәрестенің мәртебесі) туралы 1996 жылғы заңға сәйкес, Израильде құрсақ аналық мәміленің тараптары тек Израильдің резиденттері бола алады, құрсақ ана ретінде тек некеде тұрмайтын және құрсақ аналық бағдарламасына алғаш рет қатысып отырған әйел ғана қатыса алады, сондай-ақ оған ол жүктілік пен босану үшін сыйақы төленбейді⁵. Еске сала кетейік, Израильде құрсақ ананың сақтандыру полисі оның өмірі мен денсаулығын сақтандыруды, жазатайым оқиғалардан сақтандыруды, жүктілікке және босануға байланысты еңбек ету қабілетінен айырылған кезде, ауыр сырқаттанған жағдайда, құрсақ ананың сақтандыру шартының мәні мен талаптарын түсіндіру фактісін растай отырып сақтандыруды қамтуы тиіс⁶.

Ұлыбритания үкіметі Англия мен Уэльстің генетикалық ата-аналары мен құрсақ аналарына құрсақ аналық рәсімі және ата-аналықты растауға қатысты сот ісін жүргізу бойынша Нұсқаулықты басшылыққа алуды ұсынады. Нұсқаулыққа сәйкес, жүктілікті көтеру келісінде генетикалық ата-аналар мен құрсақ аналарға өздігінен түсік тастау, өлі туылу, дамымай қалған жүктілік, жүктіліктің үзілуі, көп ұрықты жүктілік, ұрықты редукциялау немесе жүктілікті тоқтату қажеттілігі, жүктілік пен босану не босанғаннан кейінгі кезеңде күтпеген жағдайларға байланысты даулар мен келіспеушіліктер орын алған жағдайларда тараптардың шешімдері мен әрекеттері алдын ала айқындалуы қажет. Сонымен қатар, жүктілік пен босану барысында туындауы мүмкін тәуекелдер мен қауіп-қатерлерді ескерте, генетикалық ата-аналарға құрсақ ананың өмірі мен денсаулығын сақтандыруды рәсімдеу ұсынылады⁷.

Индияда азаматтық құқықтық сипаттағы құрсақ аналық мәмілесі жасалмайды. Соған қарамастан, 2021 жылғы The Surrogacy (Regulation) Act (q) тармағымен құрсақ ананың қызметтерін пайдалануды жоспарлап отырған жұптардан, сақтандыру компанияларынан және агенттерден құрсақ ананың медициналық тексеруден өту кезінде жұмсалған шығындарын, ауруға немесе өлімге әкеп соққан перинаталдық асқынулардың салдарынан келтірілген зиянды өтеуді, сондай-ақ құрсақ аналықты қолдануға байланысты басқа да шығындарды өтеуді кепілдендіруді талап етеді. Сондай-ақ, 2021 жылғы The Surrogacy (Regulation) Act биологиялық ата-аналарға құрсақ ананы сақтандыру компаниясы немесе агенті құрсақ ананың пайдасына белгіленген мөлшерде және шарттарда 36 айға дейін босанғаннан кейінгі барлық асқынуларды қамтитын

⁴ 7/2021: מס' הבריאות משרד מנכ"ל חוזר [Электрондық ресурс]. – Айналыс режимі: https://www.gov.il/BlobFolder/policy/mk07-2021/he/files_circulars_mk_mk07_2021.pdf.

⁵ 1996-ה'תשנ"ו (היילוד ומעמד הסכם אישור) עוברים לנשיאת הסכמים חוק [Электрондық ресурс]. – Айналыс режимі: https://www.nevo.co.il/law_html/law00/71740.htm.

⁶ 7/2021: מס' הבריאות משרד מנכ"ל חוזר [Электрондық ресурс]. – Айналыс режимі: https://www.gov.il/BlobFolder/policy/mk07-2021/he/files_circulars_mk_mk07_2021.pdf.

⁷ The surrogacy pathway: surrogacy and the legal process for intended parents and surrogates in England and Wales [Электрондық ресурс]. – Айналыс режимі: <https://www.gov.uk/government/publications/having-a-child-through-surrogacy/the-surrogacy-pathway-surrogacy-and-the-legal-process-for-intended-parents-and-surrogates-in-england-and-wales>.

сақтандыру полисімен қамтамасыз етуге міндеттейді⁸.

Ақылы құрсақ аналыққа тыйым қойылғандықтан басқа төлемақылар қарастырылмаған. Үнді әріптестеріміздің айтуынша, оның себебі экономикалық тұрғыдан әлсіз және осал үнді әйелдер қанаудан аулақ болуы тиіс, сондай ақ құрсақ аналықты қолдану барысында этикалық тұстар да сақталуы тиіс. Бұған дейін шетелдік жұптар үнді құрсақ аналардың көмегіне жүгініп, артынша оларға тиісті қаражатты төлемей, сапалы медициналық көмек көрсетпей, тіптен туылған балалардан да бас тартқан жағдайлар болған. Дегенмен, авторлардың ойынша ақылы құрсақ аналыққа толық тыйым салу құрсақ аналық мәмілесінен туындайтын дауларды жоққа шығара алмайды [1; 686].

Осыған ұқсас пікір білдірген ағылшын әріптесіміз тыйым салу мен шектеулер тараптар арасында туындауы мүмкін келіспеушіліктерді шешпейтінін, керісінше, көлеңкелі құрсақ аналық нарығы мен заңсыз бизнеске әкелуі мүмкін екенін атап өтеді. Дәлірек айтқанда, Кирсти Хорсидың ұсынысы бойынша БҰҰ адам құқықтарын қорғау ниетімен құрсақ аналықты қолдану нұсқаулығын әзірлеуі керек. Сондай-ақ, Еуропалық Одақ 27 мемлекеттің аумағында әрекет ете алатын құрсақ аналықты қолданудың арнайы халықаралық құжатын мақұлдауы қажет. Сонымен қатар, басқа да мүдделі топтар құрсақ аналыққа қатысатын тараптарға қатысты ең төменгі этикалық әдептілік мінез құлқы ортақ жобаның келісіміне қол жеткізулері маңызды [2; 11-12].

Қазақстандық әріптестердің зерттеулеріне сәйкес, құрсақ аналық қатынастары мәміле арқылы жүзеге асырылғанымен, заң тараптардың онда бекітілген міндеттерін тиісінше орындайтынына кепілдік бермейді. Е.Т. Нұрмағамбет пен Э.О. Тойлыбекова құрсақ ана мен генетикалық ата-аналардың арасындағы құқықтық қатынастарды жетілдіруін абзал көреді. Бұл қатынастарда баланың заңды мүдделері басымдыққа ие болуы және тараптардың құқықтары біржақты қорғалмауы тиіс. Яғни, бала мен оның генетикалық ата-аналары ешбір жағдайда құрсақ анаға тәуелді болмауы тиіс [3; 35-36].

Канада Федерациясында құрсақ анаға сыйақы төлеуге рұқсат етілмейді. Алайда генетикалық ата-аналар құрсақ анаға қыруар қаражат жұмсайды. Reimbursement related to Assisted Human Reproduction Regulations 4-тармағына сәйкес, олар тек құжаттармен расталған келесі шығындарды өтейді:

- «- көлік, тұрақ, тамақтану және тұруға;
 - асырауындағы адамдарға немесе үй жануарларына күтім жасауға;
 - дәрігерлердің қабылдауына;
 - заң қызметтеріне;
 - кез келген дәрілік заттарды немесе құрылғыларды сатып алуға;
 - уәкілетті адам ұсынатын өнімдерді немесе қызметтерді сатып алуға;
 - акушер немесе доула қызметтеріне;
 - тамақ өнімдеріне;
 - жүкті әйелдің киімдеріне;
 - телекоммуникацияға;
 - пренатальды сабақтарды өтуге;
 - босануға;
 - медициналық сақтандыруға, мүгедектік бойынша сақтандыруға, өмірді сақтандыруға, туристік сақтандыруға;
 - медициналық және өзге құжаттарды алуға немесе растауға жұмсалған»⁹.
- Олардан басқа, медициналық қорытынды негізінде құрсақ анаға жүктілік пен босануға

⁸ The Surrogacy (Regulation) Act, 2021 (ACT NO. 47 OF 2021) [As on the 7th October, 2025] [Электрондық ресурсы] – Айналыс режимі: <https://www.indiacode.nic.in/bitstream/123456789/17046/1/aaA2021-47.pdf> (жүгінген күні: 25.03.2026).

⁹ Assisted Human Reproduction Act (S.C. 2004, c. 2) [Электрондық ресурсы]. – Айналыс режимі: <https://laws-lois.justice.gc.ca/eng/acts/a-13.4/FullText.html>.

байланысты табысын жоғалтканы үшін өтемақы төленуі мүмкін¹⁰.

Ресей Федерациясының денсаулық сақтау саласындағы заңнамасына сәйкес құрсақ ананы қолдану азаматтық құқықтық сипаттағы мәмілелерді жасау арқылы жүзеге асырылады¹¹. Бірақ басқа елдерге қарағанда, Ресейде құрсақ аналық мәмілесіне қойылатын талаптар денсаулық сақтау саласын, азаматтық және отбасы құқықтық қатынастарын реттейтін заңдарда қарастырылмаған. Сондықтан құрсақ аналық мәмілесі тараптарының құқықтық қатынастары туралы мәселе шешілмеген күйінде қалады және онда өз ережелерін қарастыра алатын тараптардың қалауы бойынша жүзеге асырылады. Осы мәселеге зейін қойған ресейлік зерттеушілердің пікірінше РФ Азаматтық Кодексінің «Құрсақ аналық мәмілесі» деген бөлек тарауы құрсақ аналық мәмілесін жасау, орындау мен бұзу сұрақтарын қамтуы тиіс. Яғни, осы тараудың 1-бабы құрсақ аналық мәмілесінің түсінігін, 2-бабы құрсақ аналық мәмілесін орындаудан біржақты бас тарту мәселелерін, 3-бабы елеулі ережелер – құрсақ аналық мәмілесінің мәні, тараптардың құқықтары мен міндеттерін, олардың жауапкершілігін, еңсерілмейтін күш жағдайларын, мәмілені қолдану мерзімін, 4-бабы құрсақ ананың көрсеткен қызметі үшін төленетін сыйақы, сондай-ақ оның жүктілік, босану және босанғаннан кейінгі ай сайынғы күтімі, медициналық тексеруден өтуі мен көмек алуы туралы мәліметтерді, ал 5-бабы тараптардың ақпаратты үшінші тұлғаларға жария етпеу міндеттемесін қарастыруы қажет [4;252-254].

Қырғызстан Республикасында қосалқы репродуктивті медицина саласын, соның ішінде құрсақ аналықты реттейтін көптеген нормативтік құқықтық актілер бар. Алайда, олардың біреуінде құрсақ аналық мәмілесінің мазмұнына талап қоятын норма байқалмайды. Мәселен, Отбасы кодексінде туу туралы жазбалар кітабында ата-ана ретінде тек құрсақ аналық арқылы балалары туылған тапсырыс берушілерді тіркеу туралы айтылады¹². Азаматтардың денсаулығын сақтау Заңында репродуктивтік құқықтардың ішінде медициналық көрсеткіштер мен отбасы жағдайына қарамастан құрсақ ананы қолдану құқығын көрсеткен¹³. Ал, министрлер кабинетінің Қаулысында құрсақ аналықты қолданудың тәртібі мен ережелері бекітілген¹⁴. Қырғызстандық ғалымдарды құрсақ аналықты қолданудың ресми есебінің жоқтығына, Қырғызстанның соңғы жылдары репродуктивтік саяхат отанына айналғанына, ата аналардың құрсақ анадан туылған балалардан бас тарту жағдайлары аландатып отыр. Сол себепті олар құрсақ ананың көмегімен туылған балаларды қорғау ережелерін, генетикалық ата-аналардың оларды асырау мен тәрбиелеу жөніндегі міндеттерін, азаматтардың репродуктивтік құқықтарын қорғаудың құқықтық тетіктерін заңмен нақты айқындау қажеттілігін айтады [5; 9-10].

Беларусь Республикасының қосалқы репродуктивті медицина мен денсаулық саласындағы заңнама құрсақ аналық мәселелерін егжей-тегжейлі реттейтіндігімен аса ерекшеленеді. Қосалқы репродуктивтік медицина Заңында құрсақ аналық мәмілесінің мазмұны келесі елеулі ережелерді қамту керек: мәміленің мәні, құрсақ ананың жатыр қуысына тасымалданатын эмбриондардың сандары, қосалқы репродуктивті әдістер мен технологияларды жүзеге асыратын және құрсақ анаға жүктілік пен босану кезінде медициналық көмек көрсететін ұйымның деректерін, құрсақ ананың міндеттерін, соның ішінде туылған баланы ата-анасына тапсыру, оның жүктілік кезінде тұратын мекен-жайы мен қызметінің құнын, ата-аналардың құрсақ анадан баланы қабылдау

¹⁰ Reimbursement Related to Assisted Human Reproduction Regulations SOR/2019-193 [Электрондық ресурс]. – Айналыс режимі: <https://laws-lois.justice.gc.ca/eng/regulations/SOR-2019-193/page-1.html>.

¹¹ Об основах охраны здоровья граждан в Российской Федерации: Федеральный закон от 21 нояб. 2011 г. № 323-ФЗ [Электрондық ресурс]. – Айналыс режимі: https://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_121895/.

¹² Семейный Кодекс Кыргызской Республики: от 30 авг. 2003 г. № 201 [Электрондық ресурс]. – Айналыс режимі: <https://cbd.minjust.gov.kg/1327/edition/1163855/ru>.

¹³ Об охране здоровья граждан в Кыргызской Республике: закон Кыргызской Республики от 12 янв. 2024 г. № 14 [Электрондық ресурс]. – Айналыс режимі: <https://cbd.minjust.gov.kg/4-5260/edition/1939/ru>.

¹⁴ Порядок и условия использования процедуры суррогатного материнства: приложение 2 к постановлению Кабинета Министров Кыргызской Республики от 14 окт. 2024 г. № 616 [Электрондық ресурс]. – Айналыс режимі: <https://cbd.minjust.gov.kg/50-568/edition/18312/ru?lang=ru>.

міндетін, құрсақ ананың жүктілік пен босануға жұмсалған шығындарды өтеу тәртібін¹⁵.

Армения Республикасында, өкінішке орай, құрсақ аналықты қолдану рұқсат етілгенімен, нормативтік құқықтық реттелуі әлсіз болып танылады. Заңда тек қосалқы репродуктивті технологияларды пайдалануға құқығы бар адамдар мен құрсақ ананың өзара қарым-қатынасы олардың арасында жасалатын нотариаттық куәландыруға жататын жазбаша мәмілемен реттеледі делінген¹⁶. Бірақ оның мазмұнына қойылатын талаптар мен елеулі ережелер белгіленбеген.

Грузия Республикасында құрсақ аналық мәмілесі арнайы нормативтік құқықтық актімен немесе арнайы баппен реттелмеген. Құрсақ аналықты қолдану арқылы балалы болу ережелері тек жанама түрде денсаулық сақтау туралы заңнан туындайды¹⁷. Тәжірибеде генетикалық ата-аналар мен құрсақ ана арасындағы қарым-қатынастар Азаматтық кодекстің жалпы ережелеріне сай жасалған құрсақ аналық мәмілесімен реттеледі.

Калифорния штатының Отбасы кодексі баланы көтеру мен босану келісімінде оның жасалған күні, ата-аналар мен құрсақ ана туралы толық мәліметтер, донорлардың жасушаларын қолданған жағдайларын қоспағанда жасанды ұрықтандыруда қолданылған жыныс жасушалары қолданған тұлғалар жайлы ақпарат, қосалқы репродуктивті әдістер мен технологияларға, жүктілік пен босану кезінде құрсақ ана мен туылған балаға көрсетілген медициналық қызметке, сондай ақ құрсақ ананың өмірі мен денсаулығын сақтандыруға жұмсалған қаражат шығындарын өтеу тәртібі мен шарттары көрсетілуі қажет¹⁸.

Украинаның заңнамасында құрсақ аналық мәмілесінің мазмұны мен елеулі ережелеріне қатысты арнайы бап жоқ. Мәселен, Отбасы кодексінде құрсақ аналықтың көмегімен туылған балалардың заңды ата-анасын тану (123-бап)¹⁹, Азаматтық кодекске сүйене, кәмелетке толған азаматтар медициналық айғақтарға байланысты қосалқы репродуктивті әдістер мен технологияларға жүгінеді²⁰, денсаулық сақтау заңы бойынша әйелдер жасанды ұрықтандыру мен ұрықты жатыр қуысына тасымалдау құқығына ие²¹, қосалқы репродуктивті медицина саласын реттейтін бұйрықта құрсақ аналықты жүзеге асырудың медициналық, рәсімдік және ұйымдастырушылық тұстары бекітілген²², азаматтық хал актілерін мемлекеттік тіркеу туралы бұйрығында құрсақ анадан туылған балаларды мемлекеттік тіркеуді реттеудің тәртібі көрсетілген²³. Украиналық заңгерлердің пайымдауынша мәміле міндетті түрде құрсақ ананың туылған баланы оның генетикалық ата-аналарына тапсырудан бас тарту немесе генетикалық ата-аналардың туылған баладан бас тарту, олардың құрсақ анаға төленуге тиесілі қаражатты төлемеу, сондай ақ бір немесе одан көп балалардың туылу, баланың өлі туылуы немесе босанғаннан кейін өлуі, құрсақ ананың жүктілікті үзгісі келген жағдайларын қарастыруы қажет [6; 76].

Ендігі кезекте Қазақстанда қазіргі таңда қалыптасқан құрсақ аналықтың шарттық тәжірибесіне назар аударсақ. ҚР аумағында соңғы 5 жылда жасалған нотариалды куәландырылған

¹⁵ О вспомогательных репродуктивных технологиях: закон Республики Беларусь от 7 янв. 2012 г. № 341-3 [Электрондық ресурс]. – Айналыс режимі: <https://etalonline.by/document/?regnum=h11200341>.

¹⁶ О репродуктивном здоровье и репродуктивных правах человека: закон Республики Армения от 26 дек. 2002 г. № ЗР-474 [Электрондық ресурс]. – Айналыс режимі: https://base.spinform.ru/show_doc.fwx?rgn=26621.

¹⁷ Law of Georgia on Health Care, 1997 [Электрондық ресурс]. – Айналыс режимі: <https://matsne.gov.ge/en/document/download/29980/37/en/pdf>.

¹⁸ California Family Code, July 13, 1992 [Электрондық ресурс]. – Айналыс режимі: https://leginfo.ca.gov/faces/codes_displayText.xhtml?lawCode=FAM&division=12.&title=&part=7.&chapter=&article=.

¹⁹ Права и обязанности матери, отца ребенка: раздел 3 Семейного кодекса Украины [Электрондық ресурс]. – Айналыс режимі: <https://meget.kiev.ua/kodeks/semejnyy-kodeks/razdel-3/>.

²⁰ Гражданский кодекс Украины: от 16 янв. 2003 г. № 435-IV [Электрондық ресурс]. – Айналыс режимі: https://continent-online.com/Document/?doc_id=30418568#pos=377;-51.

²¹ Основы законодательства Украины о здравоохранении: закон Украины от 19 нояб. 1992 г. № 2801-XII [Электрондық ресурс]. – Айналыс режимі: https://prg.kz/document/?doc_id=30454044.

²² Об утверждении Порядка применения вспомогательных репродуктивных технологий в Украине: приказ Министерства здравоохранения Украины от 9 сент. 2013 г. № 787 [Электрондық ресурс]. – Айналыс режимі: https://prg.kz/document/?doc_id=31466690#pos=5;201.

²³ Об утверждении Правил государственной регистрации актов гражданского состояния в Украине: приказ Министерства юстиции Украины от 18 окт. 2000 г. № 52/5 [Электрондық ресурс]. – Айналыс режимі: https://prg.kz/document/?doc_id=30477068.

құрсақ аналық мәмілелердің мазмұнымен танысу барысында заңнамада көрсетілген елеулі ережелерден өзге көбіне тараптардың әртүрлі негізсіз себептермен шарттық міндеттерін орындамау жағдайларын, оларға қолданатын айыппұл мен келтірілген моральдық залалдардың көлемі мен тәртібін, жүкті әйелдерге арналған нұсқаулықты, сондай ақ жүктілік пен босанудың асқынуына байланысты құрсақ ананың жатырын, аналық бездерін, түтіктері мен мойынын алып тастау немесе оның қайтыс болуы кезіндегі өтемақы төлемдерін кездестіруге болады.

Біз тек кейбір құрсақ аналық мәмілелерде құрсақ ананың өмірі мен денсаулығын жазатайым оқиғалардан ерікті әлеуметтік сақтандыру көзделгенін байқадық. Ал, құрсақ ананың қайтыс болуы жағдайында пайда алушы туралы мәліметтер көрсетілген. Сонымен қатар, олардың мазмұнында мәміленің негізгі мәні мен басты мақсаты дұрыс анықталып көрсетілген.

Қорытынды. Құрсақ аналық мәмілесінің мазмұны мынадай елеулі ережелерді қамтуы қажет.

Біріншіден, мәміленің негізгі мәнін, яғни жүктілікті көтеру және мерзімінен бұрын босануды қоса алғанда, жасанды ұрықтандыруды қолдану арқылы өмір сүруге қабілеттілігі бар баланың туылуын.

Екіншіден, мәміленің басты мақсатын – жасанды ұрықтандыру арқылы пайда болған жүктілікті көтеруді, мерзімінен бұрын босануды қоса алғанда баланы тууды және оны генетикалық ата-аналарға тапсыруды.

Үшіншіден, мәміленің елеулі ережелерін бұзған, тараптардың өз міндеттерін орындамаған немесе тиісінше орындамаған жағдайларында туындайтын жауаптылық, соның ішінде төленетін айыппұлдар мен моральдық зиян келтірілген залалдардың көлемін.

Төртіншіден, жүктілік пен босану және босанғаннан кейінгі уақытта құрсақ ананың өмірі мен денсаулығын әлеуметтік сақтандыруын.

Бесіншіден, жасанды ұрықтандыру мен ұрықты жатыр қуысына тасымалдаудың салдарынан туындаған асқынулар үшін репродуктивті медицина ұйымының жауапкершілігін.

Алтыншыдан, құрсақ ананың генетикалық ата-аналардың қосалқы репродуктивті әдістер мен технологияларды қолдану үшін кеткен барлық материалдық шығындар мен оларға келтірілген моральдық зияндарды өтеу шартымен мәміледе көзделген жүктілікті көтеру мен баланы босану міндетінен ұрықты оның жатыр қуысына тасымалдауына дейін бас тарту құқығын.

Жетіншіден, осы мәміленің талаптары Тараптар арасында мәміленің нотариаттық нысанда куәландырылғанға дейінгі туындаған құқықтық қатынастарға қолданылатынын.

Сегізіншіден, құрсақ аналық арқылы туылған балаларды арнайы есепке алу мақсатында генетикалық ата-аналар репродуктивті медицина ұйымына баланың туылуы туралы ақпаратты хабарлауды.

Авторлардың құрсақ аналық мәмілесінің мазмұны мен елеулі ережелеріне қатысты берген ұсыныстары биологиялық ата-аналардың және құрсақ аналардың құқықтары мен міндеттерінің көлемін белгілеуге, оларға қолданатын жауапкершілік шаралары мен шектерін нақтылауға, олардың өздерінің шарттық міндеттемелерін тиісінше орындауына ықпалын тигізеді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Kaur, R. Surrogacy in India: Legal, Ethical, and Social Dimensions / R. Kaur, et al. // Journal of Neonatal Surgery. – 2025. – № 14 (12s). – Pp. 684-686.
2. Horsey, K. The future of surrogacy: a review of current global trends and national landscapes / K. Horsey // Reproductive BioMedicine. – 2024. – Vol. 48. Issue 5. – Pp. 1-16.
3. Нұрмағанбет, Е.Т. Қазақстан Республикасында қосалқы репродуктивтік әдістер мен технологиялар арқылы репродуктивті құқықтарды жүзеге асырудың құқықтық реттелуі / Е.Т. Нұрмағанбет, Э.О. Тойлыбекова // Құқық қорғау органдары академиясының Жаршысы. – 2026. – № 1 (39). – 30-40 б.
4. Цыдыпова, Н.В. Договор суррогатного материнства: анализ правовой природы договора суррогатного

материнства, его существенных условий и последствий нарушения договора / Н.В. Цыдыпова // Вопросы российской юстиции. – 2025. – Вып. 37. – С. 246-255.

5. Парайдин уулу, Ш. Кыргыз Республикасынын мыйзамдары менен карын энелик институтун укуктук жөнгө салуу / Ш. Парайдин уулу // ОШ мамлекеттик университетинин Жарчысы. Укук. – 2023. – № 2 (3). – Рр. 6-11.

6. Новицька, М.М. Прогаліні у нормативно-правовому регулюванні сурогатного материнства в Україні та аналіз досвіду зарубіжних країн / М.М. Новицька, А.В. Кожушко // Правові горизонти. – 2020. – № 22 (35). – Рр. 76-81.

References:

1. Kaur, R. Surrogacy in India: Legal, Ethical, and Social Dimensions / R. Kaur, et al. // Journal of Neonatal Surgery. – 2025. – № 14 (12s). – Рр. 684-686.

2. Horsey, K. The future of surrogacy: a review of current global trends and national landscapes / K. Horsey // Reproductive BioMedicine. – 2024. – Vol. 48. Issue 5. – Рр. 1-16.

3. Nymaranbet, E.T. Қазақстан Республикасында қосалқы репродуктивтік әдістер мен технологиялар арқылы репродуктивті құқықтарды зhyzege asyрудың құқықтық реттелуі / E.T. Nymaranbet, Je.O. Tojlybekova // Құқық қорғау органдары академиясының Zharshysy. – 2026. – № 1 (39). – 30-40 b.

4. Cydypova, N.V. Dogovor surrogatnogo materinstva: analiz pravovoj prirody dogovora surrogatnogo materinstva, ego sushhestvennyh uslovij i posledstvij narusheniya dogovora / N.V. Cydypova // Voprosy rossijskoj justicii. – 2025. – Vyp. 37. – S. 246-255.

5. Parajdin uulu, Sh. Kyrgyz Respublikasynyn myjzamdary menen karyn jenelik institutun ukuktuk zhonge saluu / Sh. Parajdin uulu // OSh mamlekettik universitetinin Zharchysy. Ukuk. – 2023. – № 2 (3). – Рр. 6-11.

6. Novic'ka, M.M. Progalini u normativno-pravovomu reguljuvanni surogatnogo materinstva v Ukraïni ta analiz dosvidu zarubizhnih kraïn / M.M. Novic'ka, A.V. Kozhushko // Pravovi gorizonti. – 2020. – № 22 (35). – Рр. 76-81.

АВТОРЛАР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР / СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ / INFORMATION ABOUT AUTHORS

Эльвира Бекболатқызы Аблаева – С.Д. Асфендияров атындағы Қазақ ұлттық медициналық университетінің «Х. Досмұхамедов атындағы қоғамдық денсаулық сақтау» Мектебінің медициналық құқық кафедрасының қауымдастырылған профессоры, e-mail: ablaeva_1981@mail.ru, orcid.org/0009-0002-3124-1248.

Аблаева Эльвира Бекболатовна – ассоциированный профессор кафедры медицинского права Школы «Общественное здравоохранение имени Х. Досмухамедова» Казахского национального медицинского университета имени С.Д. Асфендиярова, кандидат юридических наук, e-mail: ablaeva_1981@mail.ru, orcid.org/0009-0002-3124-1248.

Ablaeva Elvira Bekbolatovna – Associate Professor of the Department of Medical Law at the H. Dosmukhamedov School of Public Health at the S.D. Asfendiyarov Kazakh National Medical University, Candidate of Law Sciences, e-mail: ablaeva_1981@mail.ru, orcid.org/0009-0002-3124-1248.

Салтанат Бақытжанқызы Саутбаева – Қ. Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік университетінің экономика және құқық факультетінің құқықтану кафедрасының аға оқытушысы, заң ғылымдарының магистрі, e-mail: salt_1979@mail.ru, orcid.org/0000-0003-0726-5477.

Саутбаева Салтанат Бақытжановна – старший преподаватель кафедры юриспруденции факультета экономики и права Актобинского регионального университета имени К. Жубанова, магистр юридических наук, e-mail: salt_1979@mail.ru, orcid.org/0000-0003-0726-5477.

Sautbayeva Saltanat Bakytzhanovna – Senior Lecturer of the Department of Jurisprudence Faculty of Economics and Law at Aktobe Regional University named after K. Zhubanov, Master of Law Sciences, e-mail: salt_1979@mail.ru, orcid.org/0000-0003-0726-5477.